

К. О. Mikryukova,
Mykolayiv National University Named after V.O.Syhomlinkiy,
General and Applied Linguistics Department

THE ADJECTIVE DISTRIBUTIVE MODELS OF THE LEXEME «CITY» IN THE LITERARY DISCOURSE OF UKRAINIAN POSTMODERNISTS

The lexical-semantic field is a set of lexical units of different parts of speech, that are related in a common semantics and are combined in a paradigmatic, syntagmatic and epigrammatic relations. The syntagmatic relationships are analyzed by the example of distributive models of the lexeme «city» in the texts of Y. Andrukhovych, L. Dashvar, L. Deresh, O. Irvanec. The lexeme «city» is characterized by wide distribution and versatile lexical environment. The adjective distributive models of the lexeme «city» is 31%. The article studies the actual adjective phrase in which the lexeme «city» is used as a base component of distributive model Adj + «town / city». We used following notation: Adj – adjective for the ordered description during the distributive analyze. We analyzed the semantic features of adjectives that act as distribution partners in the postmodernist art discourse. It is planned to conduct a detailed comparative analysis of distributive environment of the lexeme «city» in the artistic works of foreign postmodern writers. We clarifies the features of epithet structures arising from adjectival distribution.

Key words: discourse, distribution, distributive model, epithet.

УДК 811.161.2'373.42:821.161.2

О. Ф. Немировська,
канд. філол. наук, доц.,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д.Ушинського»,
доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін

ТЕМПОРАЛЬНІ ЛЕКСИЧНІ МАРКЕРИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ В ЖАНРІ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ

Статтю присвячено дослідженню темпоральної лексики у «Повісті врем'яних літ». Предметом аналізу є функціональне навантаження, особливості вживання, стилістичні функції, експресивний, образний потенціал темпоральної лексики. Продемонстровано діапазон уживання темпоральних лексем, їхню залежність від авторської стратегії та від історичного контексту. Встановлено, що темпоральна лексика виконує текстоутворюючу, хронотопічну, експресивну функції, сприяє розкриттю авторської концепції.

Ключові слова: темпоральна лексика, художній час, художній хронотоп, історична проза, онім.

Час і простір є ключовими компонентами художнього твору. «Часові і просторові координати є не тільки каркасом твору, але одним із дійових засобів організації його змісту» [4, с. 228]. Просторово-часові уявлення письменника є основою композиції твору [2, с. 97], вони визначають його своєрідність.

Вивчення мовних засобів утворення художнього часу (ХЧ) є однією з важливих проблем сучасного мовознавства. Категорія часу тісно пов'язана з природою художнього твору, пов'язана з екзистенцією людини, її світосприйняттям, історичними процесами, що відбуваються, загальним прискоренням ритму життя (...) Для поета, письменника час (...) пов'язаний із життям самої людини, суспільства, з історією країни [3, с. 175]. Зазначена проблема знаходиться у сфері уваги багатьох мовознавців (Т. О. Андреева, С. О. Бабушкін, М. М. Бахтін, І. Р. Гальперін, Д. С. Лихачов, Ю. М. Лотман, Л. А. Приходько, Ю. І. Селезньов, О. В. Спачіль, М. І. Шапошникова та ін.). Дослідження проводяться, в основному, на матеріалі російської та західноєвропейських літератур. У контексті української літератури існують розвідки, здійснені на матеріалі творчості Лесі Українки [8] і В. Сосюри [7]. Майже недослідженим залишається аспект функціонування ХЧ, мовностилістичних засобів його утворення в жанрі історичної прози, поезії, драматургії, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Найдавніша пам'ятка давньоруської літератури «Повість врем'яних літ» [6] створена на межі XI-XII століття. Вона є не лише цінним джерелом історії Київської Русі, а й видатним літературним пам'ятником, збірником легенд, пісень та переказів про далеке минуле нашого народу. З точки зору функціонування темпоральної лексики (ТЛ) «Повість» є досить цікавою – час відтворено за допомогою різноманітних лексичних, граматичних і синтаксичних засобів. З урахуванням обсягу статті об'єктом дослідження обрано лексичні і частково синтаксичні засоби актуалізації ХЧ, предметом – темпоральні лексичні маркери (ТЛМ), що є органічним складовим елементом «Повісті врем'яних літ». Ми поставили за мету з'ясувати особливості функціонування темпоральної лексики в контексті твору, її роль у створення ХЧ. Далі, при посиланні на джерело дослідження [6], ми будемо вказувати лише сторінки.

«Повість» насичена ТЛ, що має різноманітні засоби вираження. Ключовим темпоральним показником є заголовок, що відразу створює відповідну перспекцію – «Повість врем'яних літ». Перш за все це пряме, або конкретне датування (КД): *в літо 852; в літо 858; в літо 859; в літо 862 [14]; в літо 866 [18]; в літо 869 [19]; в літо 879; в літо 882 [20]; в літо 885; в літо 903; в літо 907 [22]; в літо 911 [24]; в літо 913 [25]; в літо 914; в літо 915; в літо 920; в літо 941 [26]; в літо 943; в літо 944 [27]; в літо 945 [28; 32]; в літо 946 [36]; в літо 947 [38]; в літо 955 [39]; в літо 964; в літо 965 [40]; в літо 966; в літо 967; в літо 968 [41]; в літо 969 [43]; в літо 970 [44]; в літо 971 [45]; в літо 972; в літо 973; в літо 975 [51]; в літо 977 [52]; в літо 980 [55]; в літо 981; в літо 983 [59]; в літо 984 [60]; в літо 985; в літо 986 [61]; в літо 987 [64]; в літо 988 [65]; в літо 989 [72]; в літо 991 [73]; в літо 992 [74]; в літо 996 [75]; в літо 997 [77]; в літо 1015 [79]; в літо 1016 [84]; в літо 1017 [85]; в літо 1019 [86]; в літо 1022 [89]; в літо 1023; в літо 1024 [90]; в літо 1027; в літо 1028; в літо 1029; в літо 1030; в літо 1031 [92]; в літо 1032; в літо 1036 [93]; в літо 1037 [94]; в літо 1043 [97]; в літо 1044 [98]; літо 1047; літо 1052; в літо 1051 [99]; в літо 1054 [101]; в літо 1060; в літо 1061; в літо 1064 [103]; в літо 1066; в літо 1067 [104]; в літо 1068 [105]; в літо 1069 [107]; в літо 1071 [108]; в літо 1072 [115]; в літо 1073 [116]; в літо 1075; в літо 1076; в літо 1077; в літо 1078 [117]; в літо 1079; в літо 1080; в літо 1085; в літо 1086; в літо 1092 [120]; в літо 1093 [121]; в літо 1094 [127]; в літо 1095 [128]; того ж літа, 1096 [130]; в літо 1097 [137]; в літо 1100 [148]; в літо 1101 [149]; в літо 1102 [150]; в літо 1103 [153]; в літо 1104; в літо 1106 [155]; в літо 1107 [156]; в літо 1108 [157]. До КД належать і назви періодів релігійного року і календарних днів, а також геортоніми – назви свят: *якраз перед Великим постом [144]; у першу субботу Великого Посту [102];**

після весняних великодніх свят [122]; третього лютого [104]; п'ятого лютого [157]; четвертого квітня [154]; сьомого травня [156]; тринадцятого серпня [148]; того ж літа, десятого червня [105]; на п'ятнадцятий день вересня [107]. КД стає дійовим засобом побудови темпоральних відносин та історичного фону, на якому відбуваються описувані події.

Образ часу пронизує весь твір наскрізними зв'язками, від першої сторінки до останньої. Одним із вагомих чинників утворення темпоральності є лексема *час*, що є одним із засобів вираження таксису: «Семантика таксису розкриває відношення, як мінімум, між двома діями і складається з трьох семантичних зон: передування, одночасності та наступності» [1, с. 48]. Зазначена лексема уживається 6 разів у відповідному лексичному оточенні, в тому числі і у сполученні з онімами: «Тим часом Болеслав увійшов у Київ із Святополком» [85; 147]; «З того часу і дразнять радимичів...» [60]; «Не в довгому часі знайшовся якийсь чоловік, мирянин із міста Любича» [99]; «Одного разу, під час неврожаю на Волзі, в ростовських землях з'явилися два волхви з Ярославля» [109]; «У ті часи було знамення на заході, звіздар велика, з промінням мовби кривавим» [103]; «В ті ж часи земля стугнула так, що багато хто чув» [121]. Отже, автор постійно зосереджує увагу читача на історичному часі, пов'язує його з історичним контекстом.

З інших видів темпорального датування у «Повісті» виявлено наступні:

1. Датування: 1) датування за годинами: година молитви [106]; 2) датування за частинами доби: всю ніч [18]; на ніч [141]; вночі [82; 105; 120; 125; 144; 157]; уночі [79]; у ту ж ніч [83]; тієї ж ночі [141]; три ночі підряд [155]; вдень [121]; ні вдень, ні вночі [100]; зранку [84]; на ранок [74-2; 78; 83; 131; 141]; ранком [42; 91; 107; 139; 148]; наступного ранку [146]; перед сходом сонця [44]; перед світанком [157]; з вечора [91]; до вечора [125]; до самого вечора [126]; 3) датування за днями тижня, тижнями: три дні [77]; наступного дня [71]; до сьогоднішнього дня [89]; і по сей день [93]; саме в цей день [104]; через день [100]; сім днів [103]; через три дні [44]; сьомого дня [104]; на другий день [143]; на п'ятнадцятий день [79]; у неділю [122; 146]; в неділю ввечері [130]; дев'ять тижнів [126]; 4) датування за місяцями: березень; жовтень [20]; грудень, себто ноябр [142]; у липні [79]; місяць [58-2]; того ж місяця [156]; за шість місяців [20]; 4) датування за сезонами: весна [51]; осінь [24; 32]; все літо [37]; на третє літо [98]; на п'яте літо [25; 109]; на прийдешне літо [150]; того ж літа [59; 90; 92; 109; 121-3; 127; 128; 155-2; 156; 157]; наступного літа [92]; минуло чотири літа [25]; 5) датування за роками: чотири роки назад [132]; сорок літ [101]; три роки [73]; три літа тому [132]; десять років [78]; декілька років [25]; і було всіх літ князювання його тридцять і три [25]; з першого літа Ігорева; від першого літа Ігорева до першого літа Святославова 33 роки; від першого літа Олега, який сів у Києві, до першого літа князювання Ігоря 31 рік; від першого літа царювання Михайла до першого літа князювання Олега, руського князя, 29 літ [14]; 6) загальне псевдодатування: завтра [42-2; 71; 84; 147]; сьогодні [115]; через багато літ [5];

2. Власне темпоральність (теперішній, минулий, майбутній час: зараз; досі [100]; нині [28]; тоді [60-2; 86-3; 89; 90; 98-2; 102; 143; 146; 149]; тепер [118; 138; 143; 145]; колись [28; 55; 122]; пізніше [101]; дні минулі [14]; в давності [117]; минуло ще одне літо, в тій порі [65]; того ж року [102; 150];

3. Часова локалізованість: 1) повторюваність, тривалість, власне нелокалізованість дії: кожної неділі [76]; до цих пір [103]; 2) інтервальна локалізованість та локалізованість із кінцевою часовою межею: коли настала весна [145]; коли смеркло в степу [147]; після

смерті Ярослава [102]; після того [68; 101]; під наступним роком [150]; перед світанком [157]; і до цього дня [99]; були вже заморозки [84];

У створенні історичного фону взагалі і ХЧ зокрема автор використовує різноманітні мовностилістичні засоби, що, сполучаючись між собою, сприяють правдивому відтворенню історичної правди. В художньому творі «немає жодного зайвого слова (...) він будується лінійно, тобто чергою використаних лексем, і тому їх сума (...) відіграє певну, інколи і значущу роль у творенні і сприйняття художнього тексту» [5, с. 71]. Так, темпоральні лексеми і словосполучення у разом із іншими онімними засобами сприяють реалістичному зображенню історичних подій, оніми відіграють особливу роль у контексті: «Через багато літ сіли слов'яни на Дунаї, де тепер земля угорська і болгарська» [5]; «В літо 852, коли почав царювати у греків Михайло, стала називатися Руська земля» [14]; «В літо 869. Хрещена вся земля Болгарська» [18]; «Через три дні Ольга померла, і плакали за нею плачем великим син її, і внуки її, люди всі» [44]; «В літо 972, коли настала весна, поплив Святослав через пороги» [51]; «...і всіх літ князювання Святослава було двадцять вісім» [51]; «Після смерті Олега Ярополк успадкував владу його на Древланській землі» [55]; «Опісля ж, коли помер великий князь Ярослав, владу взяв його син Ізяслав і сів у Києві» [100]; «І от настав кінець життя його, і помер він у першу суботу Великого Посту (...) жив же він усіх літ сімдесят шість» [102]; «Одного разу, під час неврожаю на Волзі, в ростовських землях з'явилися два волхви з Ярославля» [102]; «Того ж літа, десятого червня, брати Ярославичі цілували хрест чесний і передавали Всеславові» [105]; «А ранком прислав до нього Святополк гінця» [139]; «І от у неділю, після весняних великодніх свят, прийшов Святополк у Київ» [122]; «Одного разу, вночі, якраз перед Великим постом, покликав мене до себе Василько» [144]; «У день четвертого квітня велике спасіння прийшло на Руську землю – перемога збулася над ворогами нашими» [154]. Масштабність, панорамність оповіді утворюється завдяки онімним масивам: «В літо 942. Пішов Ігор походом на греків. І послали болгари звістку до царя, що йде Русь на Царгород» [26]; «В літо 946. Ольга із сином своїм Святославом зібрала багато хоробрих воїнів і пішла на Древланську землю» [36]; «В літо 955. Попливла Ольга в Грецьку землю. І прийшла до Царгорода» [39]; «В літо 970. Святослав посадив свого сина Ярополка у Києві, а Олега в древлан» [44]; «А вночі взяли його люди і таємно перевезли до Києва, і поклали поруч із братом Борисом у церкві Святого Василя» [82]; «Тим часом Болеслав увійшов у Київ із Святополком» [85]; «Того ж літа, коли Ярослав був у Новгороді, прийшов Мстислав із Тмуторокані до Києва» [90]; «Коли Ярослав перебував у Новгороді, прийшла до нього звістка, що печеніги взяли в облогу Київ» [93]; «Тільки на третє літо (...) відпустили Вишату на Русь до князя Ярослава» [98]; «Після смерті Ярослава сів Ізяслав на батьковому столі у Києві, Святослав же в Чернігові, В'ячеслав у Смоленську» [102]; «Того ж літа об'явився один волхв (...) Прийшовши до Києва, він розповідав людям, що на п'яте літо Дніпро потече назад (...) що Грецька земля стане на місце Руської, а Руська на місце Грецької» [109]; «Того ж літа прийшов Олег з половцями із Тмуторакані і підступив до Чернігова» [127]; «Того ж літа, 1096-го, прийшов Боняк з половцями до Києва, в неділю ввечері, і повоював навколо Києва, підпалив двір княжий на Берестові» [130]; «Тієї ж ночі повезли Василька у Білгород, невеличке місто за Києвом» [141]; «Та коли настала весна, Володар і Василько рушили на Давида» [145]; «А тим часом Давид вів на Волинь Боняка» [147]; «Тридцятото серпня в Уветичах зібралися в одне коло всі брати – Святополк Київський, Володимир Мономах, Олег Чернігівський» [148]; «Сьомого травня померла жона Володимира Мономаха – Гіта, дочка англійського короля Геральда. Того ж місяця воював Боняк і

захопив коней біля Переяслава» [156]; «Того ж літа була велика вода на Дніпрі, на Десні і на Прип'яті» [157]. Автор вдається також і до тропів, фігур: «Тим самим збулось на Русі пророцтво: «Древнє й ветхе минуло, тепер настає все нове» [72]; «І була вона [Ольга. – О.Н.] передвісницею християнської землі, як ранкова зоря перед сходом сонця» [44]. В контексті оповіді про Святого Антонія Печерського і початок Печерського монастиря літописець, завдяки нагромадженню темпоральних лексем і онімів, створює урочисту тональність і змальовує величну постать ченця-подвижника: «І прийшов Антоній до гори, і викопав іншу печеру, яка зараз під новим монастирем, і в ній закінчив свої дні, живучи скромно, не виходячи з печери сорок літ. У ній лежать його моці і до цього дня. З тих днів і розпочинається Печерський монастир; від того, що жили ченці спершу в печерах, і назвався він Печерським. Після того було поставлено ігуменом Феодосія. І коли жив Феодосій у монастирі і приймав усіх прочан (...) Написав я се і визначив, у який рік почався Печерський монастир і ради чого називається він Печерським» [100-101].

Таким чином, проведений аналіз засобів актуалізації ХЧ у «Повісті врем'яних літ» дозволяє зробити висновок про значну роль темпоральних показників у жанрі історичної прози. Час пов'язаний з простором, рухом, усіма засобами побудови сюжету і є одним із засобів реального зображення далекого минулого нашої батьківщини. ТЛМ є дійовим засобом відтворення історичної правди, розкриття авторської точки зору на події минулого і завдяки цьому прекрасна пам'ятка давньоруської літератури - «Повість врем'яних літ» - є відображенням історичного часу і його проблем.

Література

1. Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження: Наукова монографія / О. І. Бондар. – Одеса: Астропринт, 1996. – 192 с.
2. Брандес М. П. Стилистический анализ / М. П. Брандес. – М.: Наука, 1987. – 189 с.
3. Волынцева О. В. Тема времени в поэзии Осипа Мандельштама / О. В. Волынцева // Мова: Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Одеса: Астропринт, 2007. – № 11. – С.175-178.
4. Гей Н. К. Время и пространство в структуре произведения / Н. К. Гей // Контекст-1974: Литературно-критические исследования. – М.: Наука, 1975. – С.213-228.
5. Науменко В. К. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики) / А. М. Науменко. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 416 с.
6. Повість врем'яних літ / Худож.-оформлювач А. С. Ленчик. – Харків: Фоліо, 2005. – 317 с.
7. Приходько Л. А. Художній час і художній простір у поезії: АКД / Л. А. Приходько. – Кіровоград, 2004. – 19 с.
8. Скиба С. М. Художній час і художній простір у творчості Лесі Українки: АКД / С. М. Скиба. – Кіровоград, 1998. – 18 с.

References

1. Bondar, O. I. (1996), *The temporal relationships in the modern Ukrainian literary language: the system of the means of the expression: monograph* [Temporalni vidnoshennia v suchsniij ukrainskij literaturnij movi: systema zasobiv vyrazennia: naukova monografija], Asrtoprint, Odessa, 192 p.

2. Brandes, V. P. (1971), *The stylistically analysis* [Stilisticheskij analiz]. Nauka, Moskow, 189 p.

3. Volyntseva, O. V. (2007), *The theme of the time in Osyp Mandelshtam's poetry / Mova: The language Journal* [Thema vremeni v poezii Osipa Mandelshtama, Mova], Astroprint, Odessa, No 11, pp. 175-178.

4. Gey, N. K. (1975), *The time and the space in the structure of the belle-lettre, Context-1974: The literary and the critical studies* [Vremia i prostranstvo v structure hudozestvennogo proizvedenia, Context-1974: Literaturno-criticheskie issledovania], Moskow, pp. 213-228.

5. Naumenko, A. M. (2005), *The philological analysis of the ne[n] (The basis of the lingual poetry)* [Philologichnyj analiz tekstu (Osnovy lingvopoetyki)], Nova kniga, Vinnitsa, 416 p.

6. *The Story of temporal years* (2005) [Povist' vremjanych lit], Folio, Kharkov, 317 p.

7. Prychod'ko, L. A. (2004), *The Belles-lettres time and belles-lettres space: Author's thesis* [Hudoznij chas i hudoznij prostir v poezii: avtoref. dys. ... kand. philol. nauk], Kirovograd, 19 p.

8. Skyba, S. M. (1998), *The belles-lettres time and belles-lettres space in Lessia Ukrainka's poetry: Author's thesis* [Hudoznij chas i hudoznij prostir v poezii Lesi Ukrainki: avtoref. dys. kand. philol. nauk], Kirovograd, 18 p.

А. Ф. Немировская,

ГУ «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского»,

кафедра украинской филологии и методики обучения специальным дисциплинам

ТЕМПОРАЛЬНЫЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ МАРКЕРЫ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВРЕМЕНИ В ЖАНРЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ

Статья посвящена исследованию темпоральной лексики в «Повести временных лет». Предметом анализа является функциональная нагрузка, особенности употребления, стилистические функции, экспрессивный, образный потенциал темпоральной лексики. Продемонстрированы диапазон употребления темпоральных лексем, их зависимость от авторской стратегии и исторического контекста. Установлено, что темпоральная лексика выполняет текстообразующую, хронотопическую, экспрессивную функции, способствует раскрытию авторской концепции.

Ключевые слова: темпоральная лексика, художественное время, художественный хронотоп, историческая проза, оним.

O. F. Niemirovskaja,

*South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Ukrainian Philology Department*

TEMPORAL LEXICAL MARKERS AS A MEANS OF REFLECTING TIME IN THE FICTION IN GENRE OF HISTORICAL PROSE

The object of the article is the temporal lexical markers in "The story of temporal years" There are artistic functions of the temporal lexemes analyzed in the story as well as the

peculiarities of their usage, stylistic connotations, expression potency and variability. The usage of the temporal markers first of all depends on the contents and the theme of fiction, and of the author's idea than leads to a certain functioning of the temporal lexemes and its organization peculiarities in poetry. The usage of each lexeme is well thought out by the author, and every lexeme illustrates a wide range of imaginative transformations as well as a close interaction with other lingual and extralingual factors. The result of the study establishes that a frequency dynamics, paradigm, and scope amplitude depend of linguistic and extralingual factors. The potential of each of the lexeme used by the author was described in this article, is close connect with the historical events. The main findings of the research consist in determining the functions of the temporal lexical markers as text-forming, characterizing, space and time showing, and expressive, which facilitate revealing the general met message and the author's concept of the text.

Key words: temporal lexemes, temporal lexical markers, time the fiction, chronotope, onyms, historical prose.

УДК 811.161.2'276.6:796.332

І. Р. Процик,

канд. філол. наук, доц.,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

доцент кафедри української мови

**«НА ЦІЛЕ ЖИТТЯ ЗАЛИШИВСЯ ГАРЯЧИМ ПРИХИЛЬНИКОМ
КОПАНОГО М'ЯЧА». УКРАЇНСЬКА ФУТБОЛЬНА ЛЕКСИКА
В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ 30–40-Х РР. ХХ ст.**

Досліджено функціонування української футбольної лексики в різножанрових художніх творах 30-40-х років ХХ століття, авторами яких були галичани Іван Керницький, Іван Смолій, Зенон Тарнавський. З'ясовано семантику футбольних лексем, здійснено їх тематичну класифікацію, проаналізовано випадки їхніх семантичних трансформацій у художніх текстах.

Ключові слова: художній текст, українська футбольна лексика, тематичні групи футбольної лексики, український футбольний дискурс 30-40-х рр. ХХ століття.

Копім і ми – свій мяч⁸! [...]

Копім мяч прямо до воріт –

До тих воріт – де рай –

А хоч чоло окриє піт –

Копи – не нарікай!

Уляна Кравченко, «З пісень спортсменів» //

Спортіві вісти. – 1933. – Ч. 9. – 19 червня

Далеко не поодинокі випадки функціонування галузевої термінології поза межами наукового стилю спричинили інтерес мовознавців до проблеми вживання спеціальної лексики в різних функціональних стилях мови, зокрема в художньому. Мовознавче зацікавлення питанням «мігрування» термінової лексики до художніх текстів зосереджене передовсім на змінах стилістичних функцій фахової лексики в незвичних

⁸ У всіх цитатах із художніх творів 30-40-х рр. ХХ ст. збережено тогочасний правопис і пунктуацію.